

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATION
NOVEMBER 2013

SEPEDI LELEME LA GAE: LEPHEPHE I
SEPEDI HOME LANGUAGE: PAPER I

Nako: Diiri tše 3

100 Meputso

HLOKOMELA

1. Lephephe le le na le matlakala a 11. Kgonthišiša gore matlakala a feletše.
 2. Araba dipotšišo ka moka ka Sepedi.
 3. Gore o tle o kgone go kgobela meputso, ngwala ka bothakga o be o beakanye dikarabo tša gago gabotse.
 4. Thoma karolo ye nngwe le ye nngwe letlakaleng le lefsa.
-

KAROLO YA A TEKATLHALOGANYO**POTŠIŠO YA 1**

Badišiša ditemana tše gore o kgone go araba dipotšišo tša go e latela:

1. Le ge Kutupe a feditše ngwaga a apere mašela a maso ka pelong o be a thabile ka go tseba gore bjale gona Phaile o tla tsena ka mojako wa ka pele a tšwa ka wa ka morago. O be a šetše a bone gore mahumo a monna wa gagwe a tlo wela ka go yena.
2. Wona ngwageng woo Phaile o ile a tswalela ba Kgagabi koma. O ile a rwala mosadi wa gagwe Seemi le bana ka moka a ba bušetša ga gabobona a fihla a ba phara ga Kgagabi a re: "Morena Kgagabi morwedi wa gago šo ke mmušitše. O sa feletše ga ka mo itia, ga ka mo dirang. Taba ke gore ga ke sa mo nyaka. Ga ke sa rata go bona le mo a sepetšego ntshe. Ke a mo leboga. Ga ke nyake le hlwa le re le mpušetša magadi a ka. Ge e le bana bona ke tla ba romela tšhelete ya go ba fepa kgwedi ye nngwe le ye nngwe."
3. Mokgalabje Kgagabi o feditše sebakanyana a itše tuu a maketše. Go tsogeng ga gagwe a ya ka ngwakong go ya go bitša mokgekolo wa gagwe gore a tle a mo kweše mehlolo.
4. Ge a boa ke ge a lebeletše Phaile ka mahlong a re: "Monna Phaile, o re molato ke eng?" "Ke bušitše morwedi wa lena šo ga ke sa mo rata. O na le lešapa. Mehla le mehla o phela a nkomanya o ka re o omanyana ngwana." Mokgalabje wa batho a botšiša gape a re: "Ke moka se a go selekilego ka sona? Ga go se sengwe? Ga a go radie? Ga a robale malalatle?" Ke ge Phaile a tla re: "Aowa, tšeo ga a di dire." "Monna Mokgwenyana, ke bona o ka re o dira phošo. O kukilwe ke pelo. Ga se wa rera le pelo ya gago gabotse." "Aowa! Ga go phošo ye ke e dirago mo! Ga ke sa mo nyaka!"
5. Ge Kgagabi a retologela go morwediagwe ke ge a re: "Ngwanaka, afa o a di kwa?" "Ee, Tate. Ke kwele. Nna yena o ntatoletše kgale. O re ga a sa nthata. Mo tlogele a sepele, Tate. Se se nkaganago se nthola morwalo." Ke ge Kgagabi a lebelela Phaile a re: "Aowa, ge ditaba di le ka mokgwa woo gona, ga go molato. Ke leboga ge e le wena ka nama o bušitšego ngwana yo wa ka. Fela ke bona gore ka moso o tla itshola wa boa wa tla mo wa tlo ntshwenya o re o tsoma mosadi wa gago le bana."

"Aowa! Nka se ke! O mpaletše."
6. Go tloga fao Phaile o ile a tsoma batho a ba bea ntlong ya gagwe a ya go dula le Kutupe ntlong ya Mohu Phekoyakoma. E be e le šebešebe, Phaile e le ralebenkele a tutše tsela a eya go lata phahlo ya lebenkele mehla ye. Go lewa tša maemo a godimo, go robalwa malaong a mangwe a Phaile a sa kago a a bona e sa le e eba yena.
7. Gwa fihla lengwalo la bohwa le etšwa go baemedi ba Mohu Phekoyakoma. Lengwalo le ile la tšea dikgwebo ka moka, mehlape le dipolase la di nea bana ba Phekoyakoma. Ge e le Kutupe la mo fa ntlo felafela le koloi e tee le bene. Taba yeo ya ba kotlo ye šoro go Kutupe. O tla dirang ka ntlo go se na se se tlišago tšhelete? Koloi e ka mo direlang mola le yona e re ntšhele makhura, ntokiše? O tla dirang ka monna yo a sa šomego a ehlwa a gototše mahlo o ka re kgomo o ntebeletšeng.
8. Bana ba Phekoyakoma ba fihla ba tšea tšohle tše e lego tša bona. Kutupe le Phaile ba šala ba lebelelane ka mahlong. Tahlego yeo ya gohlometša Kutupe e le ruri a phela a hlohlile ka mehla. O se bone thola boreledi teng ga yona go a baba. O realo Moswana. Kutupe le yena ka ntle ga go rerišana le 'mogatšagwe' a rekiša ntlo yela le bene gwa šala koloi. Ka ntle ga go laetša Phaile le ge e le sente ya motaka a rwala diporogwana tša gagwe a boela ga gabo Freisitata. Ge e le Phaile wa batho yena ya ba ngwedi o apogetšwe ke maru.

[Taba ga di fele: A. B. Moganedi, letl. 96 – 97]

- 1.1 Akanya hlogo ya maleba ya ditemana tše tša ka godimo. Thekga karabo ya gago ka mabaka a go kgodiša. (2)
- 1.2 Ke ka lebaka la eng Kutupe a feditše ngwaga ka moka a apere mašela a maso? (2)
- 1.3 Go ya ka temana ya bobedi, na mongwadi o šupa eng ge a re: "Phaile o ile a tswalela ba ga Kgagabi koma?" (2)
- 1.4 Na ke tshwanelo gore ge batswadi ba elwa, ntwaga ya bona e ame bana? Thekga karabo ya gago ka mabaka a maleba. (2)
- 1.5 Go ya ka temana ya boraro, bothata bja mosadi wa Phaile ke eng yeo e bilego e gapeleditše gore a bušwe gae? (2)
- 1.6 Hlaloša mmolelwana wo o latelago go ya le ka mokgwa wo o šomišitšwego ka mo temaneng ya bone: 'o kukilwe ke pelo'. (1)
- 1.7 Tsopola seema mo temaneng ya bohlogo seo se laetšago gore morwedi wa Kgagabi o be a amogetše tšeo monna wa gagwe Phaile a mo dirago tšona. (2)
- 1.8 Go ya ka temana ya bošupa, ke eng seo se hlakahlakantšego bophelo bja Phaile le moratiwa wa gagwe ba sa nagane? (2)
- 1.9 E ka ba ke tshwanelo gore motho a tšee sephetho ka bohwa bja gagwe a se a reriša molekane wa gagwe mola ba agile motse? Thekga karabo ya gago ka mabaka a maleba. (2)
- 1.10 Hlaloša gore mongwadi o nyaka go hlagiša kgopolo efe ge a ngwadile 'mogatšagwe' mo temaneng ya mafelelo ka mašakaneng? (2)
- 1.11 Kutupe ga se mosadi wa selo. Dumela goba o ganetše mmolelwana wo ka mabaka a go kwagala. (3)
- 1.12 Hlaloša gore o ithutile eng go tšwa ditemaneng tša ka godimo? (3)

25 meputso

KAROLO YA B KAKARETŠO**POTŠIŠO YA 2**

Bala ditemana tše di latelago ka kwešišo gomme o di akaretše ka methaladi ye lesome ka go ngwala **DINTLHA** fela. Kakaretšo ya gago e be le mantšu a 80 go ya go a 90.

"Sello, o bile sebo sa ka sa botšhabelo lebaka le letelele mo bophelong bja ka. O bile moratiwa wa ka wa potego le kwelobohloko. Gare ga madimo a lerato ao a bego a tšutla o kgonne go mphihla ka hwafeng la gago le borutho. Gare ga dipula tša matlakadibe leetong la lerato le dipolelong tša batho, o kgonne go mpelega ka thari ya leratorato.

Mašwana a ka o mphumotše ka šelana la lerato, mme godimo ga tšohle wa ntira ka botho bjo bo fetago tekanyo. Ke ra ge o ile wa ntsenya sekolo go tloga mphatong wa senyane go fihla ge lehono ke swere ngwaga wa ka wa mafelelo mo kholetšheng ya borutiši ya Ndebele. Tšeo ka moka e bile leratorato leo o mpontšhitšego lona wa be wa mpha lona ka pelo ye tšhweu. Leratorato la gago le ntebaditše mašwana a ge ke hloka mma, mme hubeng sa gago ke be ke ikwa ke na le mme le tate, ke lebetše ge ke le tšhuana.

Segolothata ke rata go go leboga ge o ile wa kgona le go nkalafa bolwetši bjola bo bego bo ntlhoriša bja go wa. Ruri ge nka re ke bala ditšhelete tšeo o senyegetšwego ke tšona godimo ga ka nka se di fetše. Bjale moratiwa manyami šea: Mmoledi ka go Pukuntsho, o re tšohle di na le mehla ya tšona. Go na le mohla wa go tswalwa le mohla wa go hwa; go na le mohla wa go bjala le mohla wa go buna. Go na le gape le mohla wa go rata, le mohla wa go hloya; le mohla wa go ratana o gona moratiwa mme o latelwe ke mohla wa go hlalana. Ka manyami moratiwa mohla woo ke wo.

Sello, ke a tseba gore o na le mangwalo a bootledi. O ithutile go otlela ka koloi ya sekgorokgoro mme wa re go kgonthišiša gore o tseba go otlela wa yo ithekela ya gago ye kaone. Go bjalo le go nna moratiwa. Ke ka lebaka la eng ke swanetše go ithuta go otlela ka koloi ya sekgorokgoro mme ke buše ke e reke gore e be ya ka ya sa ruri? Rato, Makgowa a re basadi ga se ba tlale seatla, eupša ba tletše lefase. Hle, nyaka yo a go swanetšego mme o tlo mo hwetša.

Ka manyami le kgapeletšo ya kgotlelelo le bohloko bja pelo, o šale natšo. Nna ke sa ya go inyakela mafuwana a matalanyana moo nka kgatholago moyana wo botšiditšana ke bokaletše setulong sa mmakgoši."

[Le ba meditše: Kgalabi Bakgale, 1996: 7]

10 meputso

KAROLO YA C THETO**POTŠIŠO YA 3****3.1 Sereto se se sego sa bonwa.**

GE LE SA NOŠETŠWE	
Ge le sa nošetšwe,	1
Kgonthe gona le a pona.	
Ge le sa hlagolelwe,	
Ke tshwanelo le gwahlafala.	4
Ge seetša le sa fiwe,	
Go molaleng le a šwašwaela;	
Bokaletšatši le a dikela.	
Ge ka borutho le sa šetšwe,	8
Le kwapela dinotlo tša koto le bogo;	
Mpshikela le wona o a le hlasela.	
Ee, ge le sa hlokomelwe	
Le ka sepedišwa moriting wa lehu	12
La hwa lehu la pitšana	
Ka ge gona ge e le	
La segwana le rokwa.	15

[Direti tše Nne: J. R. Maibelo, letl. 64]

- 3.1.1 Hlaloša gore sereto se se bolela ka eng. (2)
- 3.1.2 Na sereto se ke mohuta ofe wa direto? Thekga karabo ya gago. (2)
- 3.1.3 Na mohola wa poeletšomodumo ke ofe seretong? Ngwala mohlala o tee wo o tšwelelago seretong se. (2)
- 3.1.4 Hlaloša seema se se tšwelelago mothalotheong wa lesometharo go fihla go wa lesometlhano go ya le ka tsela ye se šomišitšwego mo seretong. (2)
- 3.1.5 Kgetha morumokwano o tee wo o tšwelelago mo seretong gomme o hlaloše gore ke wa mohuta mang. (2)

[10]

Direto tše di bonwego.**3.2 SETSOPOLWA SA A**

Badišiša ditsopolwana tša direto tše di latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo:

GE WA DITŠHILA KA MOKA RE KA O HLASWA	
Mašemo a tla lengwa ke mang ge o bona Ge ka moka re ka tsenya diatla ka dipotleng? Ditsela le mekgoba di tla lokišwa ke mang	3
Ge ka moka re ka ba ba re o nyatšang Wa mohuta woo wena ge o bona?	5
Yo a sego a rutega go swana nago se nyatše, Se mo tshwe mare ge a nkgamphufutšo, Go nna o na le mohola gobane ke yena	8
Dijo a re tsenyago tšona ka ganong nna le wena Tše botse re apere ka ntle ga gore re hlatswe.	10
Baruti, babuši le barutiši a ba be ntshe Gammogo le baalafi le baoki le bona balemi; Ra thakanela mošomo o tee afa bo ka phelega?	12
Diopedi le dibini ge di ka hlokega, Bodutu ke bjoo bo tlogo go ba ntshe.	15

[Direto tša Sesotho sa Leboa: O. K. Matsepe]

- 3.2.1 Efa mohola wa leswaopotšišo le le šomišitšwego mothalothetong wa 2 le wa 13. (2)
- 3.2.2 Na moreti o leka go tliša kgopolo efe ge a re:
"Dijo a re tsenyago tšona ka ganong nna le wena"? (1)
- 3.2.3 Na o bona e le tshwanelo gore batho ba tšeele mešomo ye mengwe fase? Thekga karabo ya gago ka mabaka a maleba. (2)
- 3.2.4 Go ya ka sereto se, ke mešomo efe yeo batho ba ka felago ba e tšeele fase? Efa e mebedi fela. (2)
- 3.2.5 Hlaloša molaetša wa sereti seretong se. Thekga karabo ya gago ka go tsopola go tšwa mo seretong. (3)

[10]

3.3 SETSOPOLWA SA B**GO LELEME**

Polelo wa tswirinya bokatlhago;
 Ke ba bakae ba go lemogilego?
 Gore o yo mogolo bophelong;
 Ke tloge ke šupa tswalaganyong? 4

O rerolla mararankodi a khupamarama;
 Wa kwešišanya manaba;
 Wa swaya diphošo;
 Wa kopanya mašaba. 8

O sekopanyamerafe;
 Ka wena dikgomo tša tsena šakeng;
 Etšwe bana ba sa tsebane –
 Mekgolokwane ya kibetšwa. 12

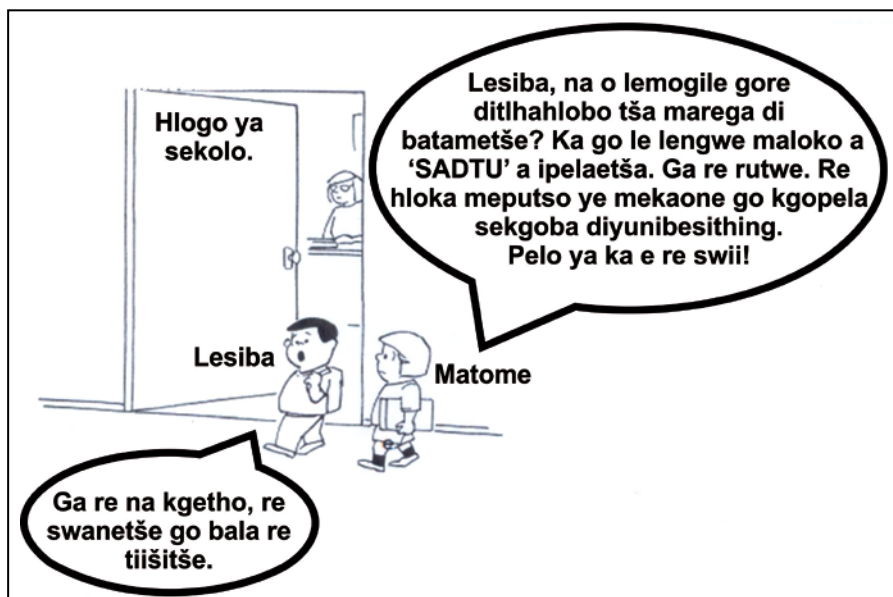
[Direto tša Sesotho sa Leboa: K. D. Leseilane]

- 3.3.1 Sereto se se theilwe godimo ga sekapolelo sefe? Ke ka lebaka la eng o realo? (2)
- 3.3.2 Ke ka lebaka la eng moreti a šomišitše poeletšontšu ya mathomo temathetong ya bobedi? (2)
- 3.3.3 Moreti o šupa eng ge a re "ka wena dikgomo tša tsena šakeng"? (2)
- 3.3.4 Hlaloša moko/molaetša wa sereto se ka botlalo. (4)
- [10]**

30 meputso

KAROLO YA D THUTAPOLELO LE TŠHOMIŠO YA POLELO**POTŠIŠO YA 4**

4.1 Lebedišiša ditswantšho tše di latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo.

SETSWANTŠHO SA A**SETSWANTŠHO SA B**

[E fetoletšwe go tšwa go <www.cartoonstork.com>]

4.1.1 Šomiša lentšu le 'mogolo', mafokong a mabedi a go fapana le ka moo le šomišitšwego ka gona mo Seswantšhong sa A ka godimo go laetša ditlhalošo tše di fapanego. (2)

4.1.2 Ke ka lebaka la eng lentšu le 'SADTU' le ngwadilwe ka ditlhaka tše dikgolo? (1)

4.1.3 Ngwala lefoko le le latelago ka letlago:

'Go na le mogwanto wa barutiši le barutišigadi lehono.' (1)

4.1.4 Fetola mantšu a a boletšwego ke Lesiba mo Seswantšhong sa B go polelotharedi. (2)

4.1.5 Hlaola mohlala wa leadingwa mo Seswantšhong sa B gomme o bolele gore mohola wa lona ke ofe. (2)

4.1.6 Kgetha lentšu leo le šomišitšwego bjalo ka leekiši mo Seswantšhong sa B, gomme o ngwale gore le bopilwe go tšwa go lentšu lefe. (2)

4.2 Bala temana ye e latelago ka šedi gore o tle o kgone go araba dipotšišo:

"Barutwana ba lemošwa gore ba swanetše ba hlomphe ntlwana ya boithomelo. Ba e tlogele e le seemong sa go kgahliša gore ba tle ba kgone go e šomiša ka moso. Ga se gabotse gore batho ba phele ba gatana menwana ya maoto." Gwa realo morutišigadi yo mongwe ka nako ya thuto ya tša maphelo.

Hlaloša meholo ya meselana ye e kotofaditšwego temaneng ya ka godimo. (3)

4.3 Bala temana ye e latelago ka šedi gore o tle o kgone go araba dipotšišo.

Mahlatse, botate ba a go bitša. O reng o no fela o ithibile ditsebe? Tate, sepelang ke tla mmotša gore a le šale morago. Ge o ka phakiša o tla hwetša tate go sego bjalo o tla sepela ka maoto. Gopola gore tsela yela e sepelega ka masa fela.

4.3.1 Hlaola mantšu ao a bontšhago honorifiki o be o hlaloše gore a e bontšha bjang. (2)

4.3.2 Lebopi le 'ka' le šomišitšwe ka mekgwa ye meraro ya go fapana. Hlaloša gore le lengwe le le lengwe le šoma eng. (3)

4.4 Lebedišiša papatšo ye e latelago ka šedi gore o tle o kgone go araba dipotšišo:

[Intanete le boitlhamelo]

- 4.4.1 Ke eng seo se bapatšwago seswantšong sa ka godimo? (1)
- 4.4.2 Ke ka lebaka la eng mmapatši a šomišitše difonte tša go fapana? (2)
- 4.4.3 Na mohola wa leswao la tlabego (!) ke eng mo papatšong ya ka godimo? (2)
- 4.4.4 Na ke mantšu afe ao a tšweletšago polelo ya go kalatša mmadi? (2)

[25]

POTŠIŠO YA 5

Badišiša temana ye e latelago, gomme o e phošolle.

Hlokomela: Polelo ya go hlweka, mopeleto, tirišo ya tlhakakgolo, kgaoganyo le kgokaganyo ya mantšu.

Dihlahlobo di batametše, ge o sa te rute o tla itshola. Gape matšita a rata go bapala ka mollo. Ba nyaka go tšwelela gabotse kamoka ga bona eupša ga ba šome. Ge ba bona morutwana wa goba le maikemišetšo a šoma kudu, ba mosega. Ka go le lengwe Mobušo o ba fa thekgo ka dipuku gore ba a tlege. Morutwana yo mongwe o lumile barutiši tsebe gore gona le bao ba ikemišeditšego go kopiša. Hlogo ya sekolo, mamabolo o tla ba gopotša ka molaotheo wa sekolo thapelong.

[10]

35 meputso

Palomoka: 100 meputso